

УДК 811.162.1:81'06/37

Magdalena Panasko,
Wanda Decyk-Zięba
Uniwersytet Warszawski

TYTUŁY POLSKICH SERIALI TELEWIZYJNYCH: ANALIZA STRUKTURALNO-SEMANTYCZNA

Artykuł dotyczy językowo-kulturowej analizy tytułów polskich seriali telewizyjnych. Przedstawiono w nim definicję serialu telewizyjnego, jego wyznaczniki gatunkowe oraz podział na podgatunki. Podjęta została próba odpowiedzi na pytanie, do jakiego działu onomastyki należą tytuły seriali. Zaproponowano także wstępną klasyfikację zebranego materiału.

Tematem naszej pracy są nazwy własne polskich seriali telewizyjnych. Analiza obejmuje tytuły seriali fabularnych emitowanych w Polsce od lat 60. XX do 2013 roku włącznie, nie będą brane pod uwagę seriale dokumentalne, animowane oraz seriale zagraniczne. Głównym celem badawczym jest wskazanie tendencji w nazewnictwie polskim seriali od początku zaistnienia gatunku w polskiej telewizji do dnia dzisiejszego, prześledzenie zmian, jakie zachodziły na tej płaszczyźnie nazewniczej w ciągu pięciu dekad oraz propozycja klasyfikacji tytułów omawianego gatunku filmowego.

Wraz ze wzrostem popularności telewizji serial stał się jedną z podstawowych formuł widowiska telewizyjnego. Adresowany jest do szerokiego grona odbiorców, stacje telewizyjne prześcigają się w produkowaniu coraz to nowych "tasiemców", by zgromadzić jak największą liczbę widzów. Mimo czasami programowego sprzeciwu trudno chyba znaleźć kogoś, kto nigdy nie oglądał choć kilku odcinków żadnego serialu. Nie jest to, oczywiście, gatunek wysoki, pełni głównie funkcję rozrywkową, chociaż seriale mogą mieć też wymiar dydaktyczny – wówczas, gdy przybliżają odbiorcy jakiś problem społeczny.

Tytuł serialu jest niewątpliwie jednym ze sposobów na przyciągnięcie widzów przed szklany ekran, pełni zatem funkcję impresywną. Ponadto jego forma pozostaje w różnego rodzaju związkach z treściami utworu, który nazywa i symbolizuje, a także ze sposobami zapisu dzieła i materialnym kształtem jego przekazu.

Definicja serialu. Czym jest jednak sam serial? Jakie są jego wykładniki gatunkowe? Słowniki języka polskiego proponują lapidarne definicje: cykl filmów telewizyjnych regularnie emitowanych, związanych zwykle wspólnymi bohaterami, akcją itp.; cykl filmów w telewizji (rzadziej w kinie) związanych wspólnymi postaciami bohaterów, tłem, charakterem akcji; film telewizyjny składający się z kilku, kilkunastu odcinków[1:2:568, 2:38:216, 3:3:1182]. Seriale pojawiły się na antenie polskiej telewizji w latach 60., jednak próżno szukać definicji tego wyrazu w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją

© Magdalena Panasko, Wanda Decyk-Zięba, 2013

Witolda Doroszewskiego z lat 1958-1969. Po raz pierwszy interesująca nas definicja pojawia się w *Słowniku wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* Władysława Kopalińskiego. Czytamy w nim, że *serial* to "filmy seryjne w kinach albo w TV, związane wspólnymi postaciami bohaterów, tłem, charakterem akcji itp." [4: 687]. Znajdujemy tam również informację, że wyraz ten pochodzi z języka angielskiego, w którym ma szersze znaczenie: "publikacja periodyczna; powieść, komiksy, słuchowiska, filmy TV itd. wydawane albo udostępniane w odcinkach albo seriach" [4: 687]. W języku polskim nastąpiło więc zawężenie znaczenia zapożyczonego wyrazu.

Więcej o gatunku telewizyjnym, jakim jest serial, możemy dowiedzieć się z prac poświęconych teorii filmu. Według *Słownika terminów filmowych* Marka Hendrykowskiego serial telewizyjny jest podzieloną na odcinki całością, która przedstawia rozłożoną w czasie wielowątkową historię z udziałem postaci pierwszo- i drugoplanowych oraz epizodycznych. Przybiera formę cyklicznie prezentowanych filmów jednakowej długości. Kolejne odcinki powiązane są ze sobą fabularnie, lecz stanowią samodzielne części pod względem dramaturgicznym. Hendrykowski odróżnia serial od serii filmowej, którą definiuje jako zbiór filmów z reguły połączonych osobą głównego bohatera i opartych na tej samej formie gatunkowej, produkcyjnej, realizacyjnej, zaś każdy z odcinków stanowi osobną, niezależną fabularnie całość [5: 270].

Epizody w serialu łączą się ze sobą zazwyczaj związkiem przyczynowoskutkowym. Nie jest to jednak regułą, czego dowodzą chociażby tzw. *s i t c o m y* (ang. *sitcom* ← *situation comedy*). Akcja kolejnych odcinków rozgrywa się w zamkniętej przestrzeni, losy bohaterów (zazwyczaj ich liczba jest ograniczona do kilku) zaś toczą się wokół zwyczajnych problemów osobistych i zawodowych. Gatunek ten czerpie głównie z komizmu sytuacyjnego i postaci, posługuje się stereotypami obyczajowymi i kulturowymi, wykorzystuje wypracowaną przez komedię galerię postaci [6: 899]. Niektórzy badacze mediów (Agnieszka Ogonowska, Wiesław Godzic) twierdzą, że *sitcom* to nie *serial*, a *seria*. Podstawową cechą rozróżniającą serial od *sitcomu* jest to, że emisja tego drugiego może się skończyć w każdym momencie, jest on bowiem pozbawiony ciągłości fabularnej, kolejne odcinki stanowią zamknięte całości, można je oglądać w dowolnej kolejności [7: 39, 8: 322]. Cechą charakterystyczną *sitcomu* jest ponadto stymulowanie reakcji odbiorcy przez tzw. "sztuczny śmiech", którego nagranie imitujące reakcję publiczności towarzyszy dowcipom i gagom.

Do innych podgatunków seriali należą miniseriale – składające się z kilku odcinków, obejmują zwykle konkretną fabułę, z wyraźnie zaplanowanym początkiem, przebiegiem i końcem, której nie dałoby się opowiedzieć w ciągu około dwugodzinnego filmu. Miniseriale są często ekranizacjami

powieści, choć zdarza się, że stanowią dzieła całkowicie wymyślone przez swoich twórców [6: 634]; a także telenowełe i opery mydlane. Różnice między dwoma ostatnimi podgatunkami nie są wyraziste. Według definicji Olgi Katafiasz, zawartej w *Encyklopedii kina* pod redakcją T. Lubelskiego, *telenowela* to odmiana serialu telewizyjnego, opowiadająca o codziennych perypetiach uczuciowych i rodzinnych zamkniętej grupy bohaterów, których łączą więzy krwi lub np. wspólne miejsce pracy. Czas akcji symuluje często rzeczywisty czas projekcji, dzięki czemu budowana jest więź z odbiorcą, który może identyfikować się z postaciami. Fabuła nie przynosi zazwyczaj częstych zwrotów akcji, naśladując codzienne życie widza [6: 938]. Opera mydlana, która nazwę swą zawdzięcza reklamom środków czystości, nadawanym w przerwach programu, definiowana jest jako potoczna nazwa seriali radiowych i telewizyjnych, które opowiadają o codziennym życiu bohaterów, wywodzących się z różnych warstw społecznych, uwikłanych w miłosne, zawodowe i rodzinne perypetie [6: 700]. Wiesław Godzic wskazuje również na fakt, że czas w *operach mydlanych* płynie równoległe do czasu rzeczywistych wydarzeń, podział na odcinki zaś jest gwałtowny, akcję zawiesza się w najbardziej interesujących momentach [7:39], by widz, chcąc dowiedzieć się, w jaki sposób rozstrzygnie się dana sytuacja, zasiadł przed telewizorem w porze emisji kolejnego odcinka. Natomiast Marek Hendrykowski przekonuje, że termin ten służy dzisiaj przede wszystkim jako określenie seriali telewizyjnych o tematyce rodzinnej [5:185].

Problemy metodologiczne. Tytuły utworów, w tym także seriali, są niewątpliwie nazwami własnymi, o czym świadczy ich jednostkowy, niepowtarzalny charakter. Jeśli chodzi o miejsce tytułów w dziele, jakim jest onomastyka, to zazwyczaj zalicza się je do chrematonimów, a ściślej ideonimów [9:343]. Chrematonimia jest jednak najbardziej dyskusyjnym działem onomastyki, językoznawcy nie są zgodni, co do granic jej zainteresowań badawczych. Według definicji minimalistycznej *chrematonimy* to nazwy obiektów kulturalnych, nazwy własne wytworów jednostkowych lub seryjnych pracy ludzkiej. Szeroka definicja zalicza do tej grupy także efekty pracy umysłowej człowieka, np. utwory literackie, obrazy, filmy itp. Nie wszyscy językoznawcy zgadzają się z tą ostatnią interpretacją. Czesław Kosyl zawęża pojęcie chrematonimów tylko do niektórych materialnych wytworów ręki ludzkiej, przemysłowych lub rękodzielniczych. Twierdzi ponadto, że niesłusznie zalicza się tu ideonimy [10:2:440]. Przemysław Zwoliński natomiast postuluje, by do chrematonimów zaliczać tylko te tytuły, w których występuje nazwa własna osobowa lub geograficzna, resztę zaś należy włączyć w krąg zainteresowań onomastyki stylistycznej (literackiej) [11:39]. Taki podział uniemożliwia jednak jednorodne spojrzenie na tytuły seriali. Niektórzy badacze przychylają się do szerszej koncepcji chrematonimu. Edward Bereza uważa, że nie można tego

pojęcia zawężyć tylko do niektórych wytworów materialnej czy umysłowej pracy człowieka [9:343]. Ewa Jakus-Borkowa również zalicza tytuły do chrematonimów, zaznacza jednak, że oscylują one na pograniczu nazw własnych i apelatywów [12:138].

Podstawa materiałowa i sposób analizy. Podstawę materiałową mojej pracy stanowią tytuły polskich seriali wyekscerpowane z bieżących i archiwalnych programów telewizyjnych oraz stron internetowych poświęconych serialom. Zostaną one poddane zarówno analizie strukturalnej, jak i semantycznej. Pozwoli to ustalić zależności między składnią i ładunkiem znaczeniowym nazw seriali a funkcjami, jakie pełnią tytuły, oraz odpowiedzieć na pytanie, czy tytuły niosą informacje o wyznacznikach gatunkowych seriali. Taki typ analizy pomoże również wskazać główne tendencje w nazewnictwie oraz ewentualne zmiany, które w nich zaszły od początku zaistnienia tego gatunku w polskiej telewizji do dnia dzisiejszego.

Próba klasyfikacji. W związku z tym, że badania, które prowadzę, nie zostały jeszcze zakończone, proponuję wstępną klasyfikację zebranego dotychczas materiału. Uwzględniając strukturę semantyczną, tytuły seriali można podzielić na związane z:

- rodziną: Klan, Złotopolscy, Rodzinka.pl, Rodzina zastępcza, Rodzina Połanieckich;
- miłością: M jak miłość, Pierwsza miłość, Kocham Klarę, Miłość nad rozlewiskiem;
- miejscem: Hotel 52, Galeria, Ranczo, Nad rozlewiskiem, Plebania;
- bohaterem/bohaterami: a) nazwany/nazwani z imienia – mamy tu do czynienia ze zjawiskiem transonimizacji, czyli przeniesieniem nazwy własnej z jednej klasy (w tym wypadku nazw osobowych) do innej (tytułu): Majka, Julia, Adam i Ewa, Kasia i Tomek; b) nazwany/nazwani apelatywami: Czterdziestolatek, Lokatorzy, Przyjaciółki.

Seriale, jak każde utwory, mogą nawiązywać do siebie nawzajem. Te związki widoczne są również w tytułach:

- *Daleko od szosy – Daleko od noszy*
- *Świat według Kiepskich – Świat według Bundych*
- *Czego się boją faceci, czyli seks w mniejszym mieście – Seks w wielkim mieście*
- *Szpital na perypetiach – Szpital na peryferiach*
- *Miodowe lata – Całkiem nowe lata miodowe*
- *Czterdziestolatek – Czterdziestolatek dwadzieścia lat później.*

Jak widać, dzieje się tak w wypadkach, gdy jeden serial parodiuje inny, wtedy aluzja zbudowana jest na podobnym brzmieniu wyrazów zawartych w tytule, lub jest kontynuacją (w fachowym języku filmowców określa się to terminem *sequel*) bądź też adaptacją serialu zagranicznego.

Stan badań. Praca ma charakter interdyscyplinarny, zatem przydatne będą zarówno książki z dziedziny historii i teorii filmu, jak i z językoznawstwa. Oprócz wymienionych poniżej słowników języka polskiego i kompendiów wiedzy filmowej pomocnych w wyjaśnieniu terminu serial, korzystam m. in. z pracy Wiesława Godzica zatytułowanej *Telewizja i jej gatunki po "Wielkim Bracie"* [6], Jane Fauer *Badania gatunków a telewizja* [13] oraz Dagmary Romanowskiej *Serial – najstarsza forma kultury popularnej* [14]. Serial jest dosyć nowym gatunkiem, poświęcono mu zatem niewiele prac teoretycznych.

Wykorzystuję również prace onomastyczne o charakterze ogólnym: *Nazwy własne. Encyklopedia* pod redakcją Ewy Rzetelskiej-Feleszko [9], *Forma i funkcje nazw własnych* Czesława Kosyła [15], *Nazewnictwo polskie* Ewy Jakus-Borkowej [12]; a także prace skupiające się na tytułach utworów jako części onomastyki, wśród nich tekst Władysława Pisarka *Tytuł utworu swoistą nazwą własną* [11], Marzanny Uździckiej *Tytuł utworu literackiego. Studium lingwistyczne* [16].

Seriale adresowane są do szerokiego grona odbiorców, ich twórcy starają się pokazać na ekranie to, co chce zobaczyć potencjalny widz. Mam nadzieję, że analiza tytułów seriali, którą zamierzam przeprowadzić, może wiele powiedzieć o współczesnym człowieku, jego pragnieniach i wartościach, które ceni.

Bibliografia

1. Inny słownik języka polskiego. / Red. A. Bańko. -T. 2. –Warszawa, 2000. - 568 s.
2. Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny./ Red. H. Zgółkowa. -T. 38. – Poznań, 2002. - 216 s.
3. Uniwersalny słownik języka polskiego./ Red. S. Dubisz.- T. 3. –Warszawa, 2003. - 1128 s.
4. Kopaliński W. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. – Warszawa, 1968. - 687 s..
5. Hendrykowski M. Słownik terminów filmowych. –Poznań, 1994.
6. Encyklopedia kina, /Red. T. Lubelski. – Kraków, 2003.
7. Godzic W. Telewizja i jej gatunki po "Wielkim Bracie". – Kraków: 2004.
8. Ogonowska A. Gatunki telewizyjne. // w: Słownik wiedzy o mediach, / Red. E. Chudziński. – Warszawa, 2009. - 313-327 s.
9. Bereza E. Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy). // w: Polskie nazwy własne. Encyklopedia, / Red. E. Rzetelska-Feleszko. – Warszawa, 1998. - 343-362 s.
10. Kosyl Cz. Chrematonimia. // w: Współczesny język polski, // Red. J. Bartmiński. -T. 2. – Wrocław, 1993. - 440-444 s.
11. Uździcka M. Tytuł utworu literackiego. Studium lingwistyczne. -Zielona Góra, 2007.
12. Jakus-Borkowa E. Nazewnictwo polskie, - Opole, 1987.

13. Fauer J. Badania gatunków a telewizja. // w: Teledyskursy. Telewizja w badaniach współczesnych, / Red. R. C. Allen. Tłum. E. Stawowczyk – Kielce, 1998.
14. Romanowska D. Serial – najstarsza forma kultury popularnej // "Ha!Art". - 2001.-№ 3 (8).
15. Kosyl Cz. Forma i funkcje nazw własnych. – Lublin, 1983.
16. Pisarek W. Tytuł utworu swoistą nazwą własną // w: "Zeszyty Naukowe WSP w Katowicach". -1966. - № 31.

Маґдалена Панаско, В. Децик-Земба. Назви польських телевізійних серіалів: структурно-семантичний аналіз.

У статті представлено мовно-культурний аналіз назв польських телевізійних серіалів, подано дефініцію телевізійного серіалу, його видові ознаки, а також поділ на підвиди. Автори статті намагаються відповісти на питання, до якого відділу ономастики належать назви серіалів. Запропоновано попередню класифікацію зібраного матеріалу.

Magdalena Panasko, W. Decyk-Zięba. Polish TV Serials Titles: Structural and Semantic Analysis

This article deals with the linguistic and cultural analysis of Polish television serials titles. It presents the definition of a TV serial, its generic characteristics, as well as its structural division. An attempt was made to identify to what onomastics sector it belongs. A tentative classification of the collected material was presented.